

***Ad Absurdum* Argumentation in Law; A Study of its Nature, Bases and Function**

Heidar Piri*

Assistant Professor of Public International Law, Law
Department, Faculty of Humanities and Social Sciences,
University of Kurdistan, Sanandaj, Iran.

Abstract

Introduction

Argument is live of law, explaining the correct way of legal reasoning is of great importance in deducting legal judgment. Sometimes, it is practically useful to prove a proposition indirectly rather than directly. Ad Absurdum Argument is a special mode of indirect proof by contradiction that seeks to establish a contention by deriving an absurdity from its denial.

In legal theory, the ad absurdum argumentation is normally analyzed as a kind of logical reasoning. Reductio ad Absurdum is one of the main functions of reason in deducting various legal issues. According to historians, the origin of ad absurdum argumentation and its application in scientific controversies can be traced back to antiquity, i.e., the era of the Megarians and the Elias. In fact, the use of argumentation ad absurdum as a valid form of reasoning comes from the ancient Greek mathematics and the expression "hê eis to adunaton apagôgê", meaning reduction to the impossible or absurdity, and can be found in Aristotle. In the new logic, this argument is considered as a special form of reduction to the impossible. This is an indirect method of proof that requires the assumption of the contradiction of what one wants to prove (self-contradiction) and then deducing logical implications from this assumption that are inconsistent with each other.

In contemporary literature regarding legal reasoning, two different types of ad absurdum argument have been recognized: the strictly logical form which rise to the introduction of proof by contradiction and the pragmatic. An example of the first ad absurdum argument can be judicial argument based on which it is absurd to accept that someone may be in a state of intoxication without having actually imbibed alcohol. Although someone who has drunk alcohol does not necessarily become intoxicated, it is meaningless to say that a person who is in a state of intoxication has not imbibed alcohol, because it is impossible that the intoxication state is not caused by drinking alcohol. The pragmatic type of ad absurdum argumentation is based on demonstrating that a given stance or interpretation, although in logical terms imaginable, is for some reason undesirable or unacceptable. An example of pragmatic version

* Corresponding Author: h.piri@uok.ac.ir

How to Cite: Piri, H. (2023). Ad Absurdum Argumentation in Law; A Study of its Nature, Bases and Function. *Private Law Research*, 11(43), 181-218. doi: 10.22054/jplr.2023.64562.2622

of ad absurdum argument is where a tribunal finds that, in a specific procedural situation, it is absurd to demand that a copy of a submission be delivered to the person that sent it. Although delivery in this situation is of course logically and physically possible, based on the common-sense principle, interpreting the law in this way would be absurd.

Purposes and Research Question(s)

The aim of this article is to analysis the nature, basses and structure of ad absurdum argument which have been used in the declaratory reasons of the courts. For this purpose, the questions which raises are that, what is the position of ad absurdum in inferring various legal issues? If we recognize ad absurdum arguments in law as a technique to help lawyers to reach their purpose, in what ways can it correctly be deployed in legal reasoning? And to what extent has this form of legal argumentation been used in legal documents and jurisprudence? In order to answer these questions, in this article, first it has been tried to explain how to use reductio ad absurdum in legal reasoning. Second, a set of brief instructions have been formulated in order to help lawyers and judges for justifying their pleadings or the basis of their decisions in such arguments. The main point of this effort is to state the basic and fundamental rules of interpretation, which can be derived from the structure of the ad absurdum argument and its main assumptions. By explaining such rules of ad absurdum argumentation, one can understand the normative importance of ad absurdum argumentation, i.e, the requirements that stem from this argument and the conditions to which a person can rely on as a stable and sturdy basis for legal decisions.

Methodology

The article has been performed based on the descriptive and analytical research method. The necessary data has been collected by library method.

Conclusion

By following various opinions, it seems to be an inevitable conclusion that ad absurdum argument deals with interpretive and hermeneutic arguments that generally prevent logical errors and may be used only in specific cases. In addition, lawyers may use this form of reasoning to justify their decisions, because this argument enables them to avoid conflict between norms and conflict between results and consequences of applicability of these norms. The context in which reduction ad absurdum is used is a controversial argumentation regarding the proper interpretation of a legal document. The speaker analyzes his interpretation in the light of an alternative (second clause) which seems implausible. Therefore, the ad absurdum argument is always a comparative argument that has two core grounds, i.e., the traditional and ontological. The above analyzes lead us to the conclusion that the ontological basis of ad absurdum argument may replace the traditional ground based on the assumption of a rational legislator. This is primarily supported by the fact that the ground proposed have more internal consistency and provide similar benefits, such as the elimination of contradictions between norms and contradictions among their results. The ad absurdum argumentation grounds

of universal rationality concept, allows us to use a more objective criterion to evaluate the level of absurdity than the traditional grounds based on personal rationality. Therefore, applying and controlling the ad absurdum argument is easier, and the risk of using discretionary power will be reduced as well.

The analysis above shows that there is an essential common ground between the ad absurdum argumentation and the assumption of the rational legislator. The principal basis of these two forms of argumentation can be found in the principle of reasonableness and rationality which intend to supply a normative standard for legal reasoning. The rational legislator and ad absurdum argumentation are both normative structures that require the interpreter to fix the meaning of a norm in a sense that is rational and reasonable. What is clear is that the interpreter is responsible for the rationality of the law and not the rational legislator. In fact, an interpreter (a judge or lawyer) cannot determine what is reasonable without determining what is absurd, for these predicates are correlatives in the sense that whenever one is present, the other will be absent.

Keywords: Reductio ad Absurdum, Legal Reasoning, Logic of Law, Contradiction of Desire, Evil Consequence.

تحلیل استدلال از راه بُرهان خُلف در حقوق؛ مبانی، ماهیت و کاربردها

استادیار حقوق بین‌الملل عمومی، گروه حقوق، دانشکده علوم انسانی و اجتماعی، دانشگاه کردستان، سنندج، ایران.

حیدر پیری *

چکیده

استدلال حیات و زندگی حقوق است، تبیین شیوه درست استدلال حقوقی، در استنباط احکام صحیح حقوقی از اهمیت چشم‌گیری برخوردار است. گاهی اوقات، از نظر عملی مفید است تا یک قضیه به صورت غیرمستقیم اثبات شود تا مستقیم. استدلال از راه بُرهان خُلف گونه‌ای خاص از اثبات غیرمستقیم است که در آن اثبات مطلوب از طریق ابطال نقیض آن انجام می‌شود. هدف این مقاله تحلیل ماهیت، مبانی و ساختار استدلال از راه بُرهان خُلف است. برای این مهم، این سؤالات مطرح است که بُرهان خُلف در استنباط مسائل مختلف حقوقی چه جایگاهی دارد؟ اگر بُرهان خُلف در عرصه حقوق به‌عنوان تکنیکی برای رسیدن به مقصد مددکار حقوق دان بشناسیم، با چه شیوه‌هایی می‌توانیم در استدلال حقوقی از آن استفاده کرد تا به آموزه‌های حقوقی دست پیدا کنیم؟ مقاله حاضر با تتبع در آرا و نظرات مختلف به این نتیجه می‌رسد که استدلال از راه بُرهان خُلف، با برهان‌های تفسیری و هرمنوتیکی سروکار دارد که به‌طور کلی مانع بروز خطاهای منطقی می‌شود و تنها در موارد خاص ممکن است مورد استفاده قرار گیرد. علاوه بر این حقوق‌دانان از این شکل استدلال برای توجیه تصمیمات خود استفاده می‌کنند؛ چراکه استدلال مورد نظر، حقوق‌دانان را قادر می‌سازد از تعارض بین هنجارها و تعارض بین نتایج و پیامدهای اعمال این هنجارها جلوگیری کنند.

واژگان کلیدی: بُرهان خُلف، استدلال حقوقی، منطق حقوق، نقیض مطلوب، تالی فاسد.

مقدمه

حاکمیت قانون برای جامعه از اهمیت حیاتی برخوردار است. این امر نه تنها موجب ثبات در جامعه و ارتقای عدالت می‌شود، بلکه تأثیر چشم‌گیری بر بسیاری از افراد در جنبه‌های مهم زندگی خصوصی و عمومی دارد. وضع و اعمال قوانین مستلزم پردازش اطلاعات، استدلال، تصمیم‌گیری و ارتباطات است؛ بنابراین حقوق حوزه طبیعی کاربرست منطق و قواعد آن است. کشف و استنباط گزاره‌های درست حقوقی مانند سایر گزاره‌ها، در گروهی توجه به منابع و روش‌های دستیابی به آن است. به همین جهت، بحث از منابع خاص استنباط حقوقی و روش دستیابی به آن، امری گریزناپذیر است.

گزاره‌های به دست آمده در علم حقوق، همگی از یک سنخ نیستند، برخی از آن‌ها جز از طریق عقل قابل وصول نیست، برخی دیگر فقط با توجه به منابع حقوق قابل دستیابی‌اند و گونه‌ای دیگر از مسائل حقوقی با هر دو منبع فوق، کشف و اثبات می‌شوند؛ به عبارت دیگر در استنباط مسائل حقوقی، منبع و روش منحصر در عقل و قانون (یا فقه) است.

بُرهان خُلف، یکی از کارکردهای عقل در حیطه استنباط مسائل گوناگون حقوقی است. سؤالاتی که پیش‌روی این تحقیق است، پرسش از جایگاه و روش‌های کاربرست بُرهان خُلف در استنباط مسائل مختلف حقوقی است؛ بُرهان خُلف به چه میزان از حجیت برخوردار است؟ اگر حجیت بُرهان خُلف را بپذیریم، با چه شیوه‌هایی می‌توان از آن استفاده کرد و به آموزه‌های حقوقی دست پیدا کنیم؟ در متون حقوقی و رویه قضایی به چه میزان از این شکل استدلال بهره برده شده است؟

هدف این مقاله تحلیل ماهیت و ساختار استدلال از راه بُرهان خُلف^۱ است که در دلایل اظهاری محاکم مورد استفاده قرار می‌گیرد. در این مقاله نخست تلاش می‌کنیم چگونگی استفاده از بُرهان خُلف در استدلال حقوقی را تبیین نمایم. سپس مجموعه‌ای از دستورالعمل‌های کوتاه برای کمک به حقوق‌دانان برای توجیه ادعاها یا مبنای تصمیمات‌شان در چنین استدلال‌هایی صورت‌بندی کنیم. نکته اصلی این تلاش، بیان قواعد اساسی تفسیر

1. Inverse process in reasoning, Reductio ad absurdum

است که می‌تواند از ساختار برهان خُلف و مفروضات اصلی آن منتج شود. با تشریح چنین قواعدی، می‌توان اهمیت هنجاری برهان خُلف یعنی الزاماتی که از این استدلال ناشی می‌شود و شرایطی که فرد می‌تواند به‌عنوان یک مبنای محکم برای تصمیمات حقوقی به آن اتکا نماید، را درک کرد. از این‌رو برای شناسایی شرایطی که در آن استدلال از راه برهان خُلف بتواند به‌طور صحیحی در گفتمان حقوقی مستقر شود، تلاش می‌کنیم نخست توضیح مختصری در خصوص ریشه‌های تاریخی برهان خُلف، مفهوم و اشکال آن ارائه دهیم. سپس به ماهیت و به‌طور خاص مبانی استفاده از این استدلال را ارائه می‌دهیم. همچنین، قواعد تفسیری که می‌توان از برهان خُلف منتج نمود و اهمیت هنجاری آن را تعیین می‌نماییم. در نهایت روشن می‌کنیم که چرا استدلال مورد نظر، حقوق‌دانان را قادر می‌سازد از تعارض بین هنجارها و تعارض بین نتایج و پیامدهای اعمال این هنجارها جلوگیری کند.

۱. ریشه‌های تاریخی برهان خُلف

به گفته مورخان، منطق استفاده از برهان خُلف و کاربرد آن در مجادلات علمی به گذشته‌های دور تاریخ تفکر، یعنی عصر مگاری‌ها و الیائی‌ها باز می‌گردد.^۱ در واقع استفاده اندیشمندان از برهان خُلف به‌عنوان یک صورت معتبر استدلال به ریاضیات یونان باستان و اصطلاح «apagoge hê eis to adunaton» به معنی تحلیل به مُحال یا تقلیل به پوچی بر می‌گردد.^۲ در منطق جدید نیز این برهان صورت خاصی از احاله به محال تلقی شده است.^۳ این یک روش اثبات غیرمستقیم است که مستلزم فرض تضاد آن چیزی است که فرد می‌خواهد اثبات کند و سپس استنباط استلزامات منطقی از این فرض که با یکدیگر ناسازگار است.

ارسطو، استفاده از صورت خاصی از این برهان در مباحث مابعدالطبیعه را که احاله به محال^۴ نامیده است، برای نخستین‌بار به زنون نسبت می‌دهد و وی را مخترع دیالکتیک

1. Kneal, William.; Kneal, Martha. The Development of Logic, Oxford: Clarendon Press, 1962, p.171.

2. Ibid, p.7.

3. Schipper, E. W; Schuch E. A., A First Course in Modern Logic, Routledge, 1960, p.151.

4. Reduction ad impossibile

می‌شناسد.^۱ آنچه در گفتار پدر علم منطق، احاله به محال نامیده شده، مطابق با همان چیزی است که امروزه در منطق جدید، قیاس ذوحدین سالبه^۲ نام دارد و برهان خُلف هم در واقع نوع خاصی از آن است.^۳ ارسطو برهان خُلف را نمونه‌ای از استنتاج‌های فوری دانسته و به‌عنوان روش برتر برای ردّ موضع فلسفی طرف مقابل تلقی می‌نمود.^۴

برهان خُلف در مکالمات افلاطونی هم فراوان به کار رفته و بسیاری از استدلال‌های سقراط در این مکالمات مبتنی بر این نوع استدلال است. سقراط بارها از برهان خُلف استفاده می‌کند تا اظهارات طرف مقابل خود را با القای این امر که نتایج اظهارات شخص نادرست است، رد کند. استفاده سقراط از برهان خُلف با استفاده ریاضیاتی از این مفهوم متفاوت است، از این نظر که نتایج لازم نیست متناقض باشد، بلکه فقط ممکن است یک حرف نادرست یا اظهار کذب باشد. این روش انکار همان چیزی است که افلاطون در دوره‌های میانی خود آن را دیالکتیک می‌داند.^۵ در واقع، یکی از معانی‌ای که افلاطون برای آن واژه دیالکتیک را استفاده کرده، خُلف است.^۶ افلاطون خُلف را به دو روش به کار برده است که یکی به ابهام و دیگری به تناقض منجر می‌شود. افلاطون از این مثال استفاده می‌کند که فضیلت قابل تعلیم نیست؛ زیرا اگر چنین بود باید (با دلالت منطقی) معلمان فضیلت، قادر باشند به فرزندان خود نیز آموزش دهند. با این وجود، این استلزامات با مشاهده تجربی رد می‌شود؛ زیرا پریکلس، تمیستوکلس و آریستید نتوانستند پسران خود را با فضیلت کنند.^۷

1. Ibid, p.7.

2. Destructive dilemma

3. Schipper, E. W; Schuch E. A., Op. cit., p.151.

4. Stawecki, Tomasz, Argument against Absurdity of Legal Reasoning- Fundamental, Subsidiary or Rhetoric?, Argumentation, 2012, p.91.

5. Jansen, Henrike, Refuting a Standpoint by Appealing to Its Outcomes: Reductio ad Absurdum vs. Argument from Consequences, Informal Logic, Vol.27, No.3, 2007, p.252.

۶. ماکوولسکی، الکساندر اوسیوویچ، تاریخ منطق، ترجمه فریدون شایان، تهران، ۱۳۶۶ش، ص ۱۱۱.

7. Kneale, W.; M. Kneale, Op. cit., p.9.

این استدلال‌ها به‌طور گسترده‌ای در حوزه‌های فلسفه و ریاضیات مورد استفاده قرار گرفته است.^۱ به گفته یکی از ریاضی‌دانان برجسته، استدلال از راه بُرهان خُلف که اقلیدس به آن‌ها بسیار بها می‌داد، یکی از بهترین سلاح‌های ریاضی‌دانان است.^۲ منصفانه است بگوییم که ریاضیات بدون اثبات از راه بُرهان خُلف، ریاضیات آنگونه که ما می‌دانیم نخواهد بود. به‌طور مشابه در فلسفه، این شکل استدلال نقش مهمی داشته است. برخی معتقدند بُرهان خُلف نه تنها در فلسفه و ریاضیات، بلکه همچنین در حقوق و رویه قضایی نیز ابزاری مورد تأیید است.^۳ در منطق معاصر، استدلال از راه بُرهان خُلف، تکنیک تحلیل استدلال یا فرضیات به محال یا تقلیل به پوچی است. منطق‌دانان مسلمان نیز در مواضع متعددی این برهان را با عنوان قیاس خلف مورد بحث قرار داده، در اثبات برخی مسائل نیز از آن بهره برده‌اند.

۲. مفهوم شناسی منطقی بُرهان خُلف

خُلف را اغلب به ضم «خ» می‌خوانند که به معنای بطلان و خلاف فرض است.^۴ برخی دیگر از بزرگان منطق، از جمله *خواجه نصیرالدین طوسی*، خُلف با فتح «خ» را به معنای محال خوانده‌اند.^۵ خُلف همچنین به معنای پشت و ورا است و شاید علت این نام‌گذاری این باشد که قیاس خلف در مقابل قیاس مستقیم است.^۶ فارابی دو اصطلاح تحلیل به محال و تحلیل به غیرممکن را نیز به همین معنای خلف به کار برده است.^۷

1. Dutilh, Catarina, *Reductio ad absurdum from a dialogical perspective*, *Philosophical Studies*, Vol.173, p. 2607.

2. rrr dy, A mhhlmmiiii ii 's ppoogy. Cmnbriidg:: C,,, 1940, p.94.

3. nrrgr, Inn, Rdduooon dd bb surdum: The ppp o Trlll Judgmnnss' Conrrbuoon to International Criminal Law Jurisprudence and Customary International Law, *Criminal Law Forum*, 2013, Vol.24, p.237.

۴. ابن سینا، الشفاء، المنطق، ج ۲، الفن الرابع: القیاس، چاپ ابراهیم مدکور و سعید زاید، قاهره، ۱۹۶۴، ص ۴۱۱.

۵. محمد بن محمد نصیرالدین طوسی، کتاب اساس الاقتباس، چاپ مدرس رضوی، تهران، ۱۳۶۱، ص ۳۱۹.

۶. محمد بن قطب‌الدین رازی، تحریر القواعد المنطقیه: شرح الرساله الشمسیه، قاهره، بی تا، ص ۱۶۵.

۷. محمد بن محمد فارابی، المنطقیات للفارابی، چاپ محمد تقی دانش پژوه، قم، ۱۴۰۸، ج ۱، ص ۴۵۳.

برهان^۱ در لغت به معنی حجّت واضح و قطعی است و در اصطلاح قیاسی است که مقدمات آن منحصرأ از قضایای یقینی یا یقینیات تألیف شده باشد.^۲ برهان در منطق به دو نوع مستقیم و غیرمستقیم تقسیم می‌شود.^۳ در روش مستقیم، برهان را با مقدمات، یعنی گزاره‌هایی که راستی آن‌ها را پذیرفته‌ایم، آغاز می‌کنیم و سپس با کاربرد قواعد استنتاج به نتیجه مطلوب می‌رسیم، اما در روش غیرمستقیم، برهان را با نقیض مطلوب شروع می‌کنیم، سپس چنانچه از جمع نقیض مطلوب با مقدمات، که راستی آن‌ها را پذیرفته‌ایم، تناقضی به دست آید درستی استدلال را به استناد این تناقض و بداهت بطلان آن نتیجه می‌گیریم.^۴ به بیانی دیگر، در قیاس مستقیم به نحو مستقیم به سوی اثبات مطلوب می‌روند، اما خلف ابتدائاً متوجه اثبات مطلوب نیست، بلکه توجهش به ابطال نقیض آن است و چون اجتماع نقیضین محال است، از ابطال نقیض هر قضیه، صدق آن قضیه معلوم می‌شود؛ بنابراین مقدمه آن قضیه‌ای است که نقیض مطلوب است.^۵

برهان خلف معمولاً در جایی به کار می‌رود که نتوان نتیجه را مستقیماً اثبات کرد. در چنین صورتی ممکن است بتوان صدق نتیجه مورد نظر را از راه نشان دادن بطلان نقیض آن اثبات کرد؛^۶ بنابراین، برهان خلف، نوعی از برهان غیرمستقیم و قیاس استثنایی است که در آن اثبات مطلوب از طریق ابطال نقیض آن ثابت می‌شود،^۷ برای آنکه ثابت کنیم قضیه‌ای درست است ثابت می‌کنیم که خلاف آن قضیه یعنی نقیض آن نادرست است، پس خود آن

1. Argument

۲. خوانساری، محمد، *منطق صوری* (ج ۱ و ۲)، تهران، نشر دیدار، ۱۳۹۹، ص ۳۷۷.
۳. برخی برهان را بر دو قسم لمّی و ائی می‌شناسند؛ برهان لمّی آن است که در آن از علت پی به وجود معلول برده شود. در برهان ائی بر عکس برهان لمّی از معلول پی به علت می‌برند. خوانساری، پیشین، ص ۳۷۸.
۴. حاج حسینی، مرتضی، بررسی و تحلیل برهان خلف در دو نظام منطقی قدیم و جدید، مجله دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دوره ۲، ۲۵، ۱۳۸۰، ص ۶۰.
۵. خوانساری، محمد، پیشین، ص ۳۳۸.
۶. اژه‌ای، محمدعلی، *مبانی منطق*، تهران، سمت، ۱۳۹۶، ص ۱۷۱.
۷. خوانساری، محمد، *فرهنگ اصطلاحات منطقی*، پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۶، ص ۴۷؛ فلسفی، هدایت‌الله، صلح جاویدان و حاکمیت قانون، تهران، فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۰، ص ۵۶۲.

چیز، محکوم به صحت است.^۱ در این استدلال، به جای آنکه مستقیماً از فرض شروع کنیم و به حکم برسیم، فرض می‌کنیم حکم درست نباشد، بعد در جهت اثبات خلاف حکم مورد نظر حرکت می‌کنیم. با استفاده از این فرضِ خلف (نادرست بودن حکم)، به یک تناقض یا نتیجه غیرممکن می‌رسیم. در این صورت نتیجه می‌گیریم که فرض خلف اشتباه بوده و حکم نمی‌تواند نادرست باشد (چون با فرض نادرست بودن حکم، به تناقض رسیده‌ایم)، در نتیجه درستی حکم قضیه اصلی اثبات می‌شود. به عنوان مثال، وقف بر آنکه غالباً منقرض. الآخر است آیا صحیح است یا نه؟ بر اساس بُرهان خُلف: اگر آن وقف درست باشد مستلزم صحت تملیک موقت است، لیکن تملیک موقت باطل است، پس آن وقف درست نیست.^۲ مثال‌های بیشتر، اگر اسقاط کافه خیارات درست باشد، باید اسقاط خیار تعذر تسلیم و خیار رؤیت هم درست باشد، لیکن اسقاط این دو خیار درست نیست پس اسقاط کافه خیارات درست نیست. اگر وصیت تملیکی عقد باشد چند اشکال بر آن وارد است پس وصیت تملیکی عقد نیست بلکه ایقاع است. اگر معامله فضولی، عقد باشد اشکال‌های لاینحل پدید می‌آید، پس معامله فضولی عقد واقعی نیست، بلکه طرح عقد است.

برخی بُرهان خُلف را به معنای تقلیل به پوچی تعریف کرده‌اند.^۳ بُرهان خُلف به عنوان یکی از کارآمدترین طرق استنتاج، به طور خلاصه برهانی است که ما در آن با فرض نقیض مطلوب و به دست آوردن یک تناقض به اثبات خود مطلوب می‌رسیم. در این که فرم منطقی بُرهان خُلف چیست و آن را چگونه باید صورت‌بندی کرد، اختلاف نظر بسیاری بین منطقدانان وجود داشته و دارد^۴ و این امر نیز علی‌رغم سادگی ظاهری این نوع برهان است که هر کس به خیال خود تصور روشن و واضحی از آن دارد.

۱. لنگرودی، محمد جعفر، مسائل منطقی حقوق و منطقی موازنه، تهران، گنج دانش، ۱۳۸۴، ص ۱۸۵.

۲. این مثال بر مبنای قائلین به بطلان وقف بر من ینقرض قابل بیان است و بُرهان خُلف مطابق این قول در چنین مثالی می‌تواند شکل بگیرد، چرا که وقف بر من ینقرض مورد اختلاف است.

3. Sinnott-Armstrong, W.; Fogelin, R. J., Understanding Arguments: An Introduction to Formal Logic, Wadsworth: Cengage Learning, 2009, p.388.

4. Copi, I.M. Symbolic Logic, Macmillan, 1979, p.60.

۳. گونه‌های بُرهان خُلف در استدلال حقوقی

در ادبیات معاصر در خصوص استدلال حقوقی، دو شیوه متفاوت بُرهان خُلف توسط علمای حقوق پذیرفته شده است. نخست، می‌توان آن را به معنای مضیق و کاملاً منطقی یعنی به‌عنوان شکلی از اثبات با توسل به تناقض، درک کرد. دوم، به معنای موسّع، استدلال به بُرهان خُلف را می‌توان به‌عنوان یک استدلال عملی یا استدلالی در خصوص مطلوب یا نامطلوب بودن یک گزاره خاص طبقه‌بندی کرد.^۱ صورت‌بندی مضیق به ما کمک می‌کند تا نتیجه‌گیری غیرقابل قبول را بدون توجه به صحت محتوای مقدمات تشخیص دهیم؛ زیرا استدلال مورد بحث در درون ناقص است. در این صورت‌بندی، بُرهان خُلف بر این اصل پایه‌ریزی شده است که هیچ‌گونه تناقضی را نمی‌توان پذیرفت. هر جمله‌ای که مستلزم تناقض یا به لحاظ منطقی کذب باشد، باید خود غلط باشد و دقیقاً این واقعیت در هر کاربرد بُرهان خُلف مورد سوءاستفاده قرار می‌گیرد.^۲ نمونه‌ای از این نوع استدلال از راه بُرهان خُلف می‌تواند استدلال قضایی باشد که بر اساس آن، پذیرش این امر که شخصی در حالت مستی قرار دارد بدون اینکه واقعاً الکل (مشروب) مصرف کرده باشد، نامعقول و بی‌معنی است. اگرچه شخصی که الکل نوشیده باشد الزاماً دچار حالت مستی نمی‌شود، اما بیان این موضوع که شخصی در حالت مستی قرار دارد الکل نوشیده، بی‌معنی است؛ چرا که غیرممکن است حالت مستی ناشی از استعمال الکل نباشد. با این حال این استدلالی نیست که به‌طور معمول توجه حقوق‌دانان را به خود جلب کند؛ چرا که این استدلال تنها یک خطای منطقی را آشکار می‌کند که براحتی در استدلال سختران (گوینده) قابل شناسایی است. در استدلال حقوقی، بر خلاف ریاضیات، مقدمات و نتیجه‌گیری به‌طور واضح بیان نشده است؛ بنابراین حقوق‌دانان تمایل دارند که استدلال از راه بُرهان خُلف را به روشی کمتر سختگیرانه اعمال کنند.^۳ نسخه مضیق بُرهان خُلف، ناسازگاری درونی یک استدلال با اثبات اینکه طرف مقابل

1. Dahlman, C; Feteris, E (eds), *Legal Argumentation Theory: Cross-Disciplinary Perspectives*, Springer, 2013, p.21.

2. Tomassi, Paul, *Logic*, 8th ed. London: Routledge, 1999, p.102.

3. Daube, David, *Reductio ad Absurdum*, In *Roman Law: Linguistic, Social and Philosophical Aspects*, Edinburgh University Press, 1966, p.177-9.

به دیدگاه‌های متناقض دست می‌زند، را نشان می‌دهد. اما نوع عملی مستلزم استنتاج یک بطلان (ادعای کذب) یا اظهاری از ادعای طرف مقابل است که منجر به نتایج غیرقابل قبول می‌شود.

نوع عملی استدلال از راه بُرهان خُلف را می‌توان به‌عنوان استدلالی مبنی بر دفاع از مطلوبیت یا نامطلوبیت (قابل قبول یا غیرقابل قبول بودن) یک عمل خاص یا روشی تعریف کرد.^۱ در این تفسیر که عمومی‌ترین تفسیر از بُرهان خُلف است، می‌توان آن را به‌عنوان فرایند ردّ بر مبنای نتایج پوچ و به‌وضوح غیرقابل قبول تعریف کرد که در پی پذیرش موضوع مورد نظر پدید می‌آید.^۲ حقوق‌دانان زمانی از بُرهان خُلف عملی استفاده می‌کنند که بخواهند نشان دهند که یک تفسیر معین، نامطلوب یا نامعقول است. نمونه‌ای از این شکل استدلال زمانی است که دادگاه در یک شرایط خاص دریابد که درخواست یک نسخه رونوشت از دادخواست (یا لایحه) توسط شخصی (مثلاً خواهان) که آن را ارسال کرده و اجابت این درخواست، نامعقول است.^۳ اگرچه پذیرش و تحویل کپی دادخواست (یا لایحه) به ارسال‌کننده در این شرایط از نقطه‌نظر منطقی و عینی امکان‌پذیر است، اما بر اساس اصل عقل سلیم، تفسیر قانون بدین شکل امری نامعقول و عبث است. علاوه بر این، در ادبیات حقوقی مشخص شده است که عنصر اصلی استدلال از راه بُرهان خُلف این است که یک متن حقوقی را نمی‌توان به‌گونه‌ای تفسیر کرد که منجر به تناقض با دیگر هنجارهای حقوقی، تناقض در چارچوب هنجارها، تضاد ابزاری و بنابراین تناقض بر حسب نتایج هنجارها شود.^۴

1. Kloosterhuis H., *Reconstructing Interpretative Argumentation in Legal Decisions. A Pragma-Dialectical Approach*, Amsterdam, SicSat/Rozenberg, 2007, p.72.

2. Rescher, Nicholas, *Reductio ad absurdum*. The internet encyclopedia of philosophy, 2005, p.1.

۳. در این وضعیت، دیوان عالی با اعمال ماده ۶۵ قانون آیین دادرسی که به اصل تحویل رسمی اشاره نموده و سپس ماده ۷۵ همین قانون، رسیدگی فرجامی نامعقول و عبث است از آنجا که طرفی که دادخواست (لایحه) ثبت نموده است از محتوای مطالب و دادخواست خود عملاً به‌طور رسمی مطلع و آگاه است (استدل از راه برهان خلف).

Judgment of the Supreme Administrative Court in Warsaw of 27 October 2009, II FSK 738/08

4. Dahlman, C; Feteris, E, *Op. cit*, pp.37-8.

گلدینگ، بُرهان خُلف عملی را به‌عنوان استدلالی می‌داند که بر اساس آن، اگر یک قاعده، حکم یا تصمیم ادعایی نتایج غیرقابل قبولی داشته باشد، باید این قاعده، حکم یا تصمیم رد شود.^۱ الکسی، در تئوری استدلال حقوقی معروف خود، بُرهان خُلف را به‌عنوان استدلالی به‌کار می‌برد که برای حمایت از این نظر که تفسیر خاص یک قاعده از طریق واژگان استعمال‌شده غیرقابل قبول است، توصیف می‌کند بر این مبنا که آن منجر به نتایج غیرقابل قبول، بی‌معنی و مواردی از این دست می‌شود.^۲ نویسنده اخیر، بُرهان خُلف را به‌عنوان شکلی از استدلال، یعنی ساختاری که متشکل از گزاره‌ای که توسط گوینده اعلام شده همراه با گزاره‌هایی که به‌طور مستقیم از این گزاره حمایت می‌کنند، توصیف می‌کند.^۳ الکسی بُرهان خُلف را به‌عنوان پیوند یک استدلال عملی در مقدمه کبری و یک استدلال تجربی در مقدمه صغری توصیف می‌نماید. در حالی که اولی با استدلال تفسیری برای حل معنای یک هنجار سروکار دارد، دومی به گزاره‌های واقعی می‌پردازد. در نتیجه، بُرهان خُلف در تفسیر حقوقی نوع خاصی از استدلال عملی است که در آن دلیل اصلی برای تصمیم‌گیری، حکمی در مورد مطلوب یا نامطلوب بودن تفسیر پیشنهادی یک مقرر قانونی است.^۴

برخی از محققین نیز بین اشکال بُرهان خُلف بر مبنای نوع نتایج و پیامدهای منطقی ناشی از آنها تمییز قائل می‌شوند. رایل بین نسخه قوی و ضعیف بُرهان خُلف تفاوت قائل است.^۵ روایت قوی کمابیش به نوع باستانی مربوط به ریاضیات اشاره دارد. شکل قوی بُرهان خُلف، مستلزم استنباط نتایجی از یک گزاره یا مجموعه‌ای از گزاره‌ها است که با یکدیگر ناسازگار یا با گزاره اصلی متناقض هستند. این شکل به ناسازگاری در اظهارات طرف مقابل و موضع

1. Golding, Martin, *Legal Reasoning*, Toronto: Encore. 2001, p.38.

2. Alexy, Robert, *A Theory of Legal Argumentation. The Theory of Rational Discourse as a Theory of Legal Justification*, Clarendon Press, 1989, p.283.

3. Ibid, p.92.

4. Feteris, Eveline, *The Rational Reconstruction of Argumentation Referring to Consequences and Purposes in the Application of Legal Rules: A Pragma-Dialectical Perspective*, *Argumentation*. Vol.19, 2005, p.461.

5. Ryle, G. *Philosophical Arguments*, inaugural lecture, Oxford: Clarendon Press, 1945, p.6.

وی اشاره دارد که منجر به ردّ این نقطه نظرات می شود. این را می توان با مثالی در ارتباط با استدلال در خصوص مسأله ذهن/بدن نشان داد که مستلزم ردّ دیدگاه سنتی تعامل بین ذهن (غیرجسمی) و بدن (جسمی) است. پیامد این است که اگر بدن، جسم است، پس ذهن نیز باید باشد، زیرا یک شی جسمی (فیزیکی) تنها می تواند به وسیله یک چیز جسمی دیگر تحت تأثیر قرار گیرد. از آنجا که این پیامد با دیدگاه اصلی (ذهن غیرجسمی) متناقض است، آن دیدگاه پذیرفتنی نیست.^۱

نوع ضعیف این استدلال مستلزم ترسیم و استنباط یک باطل (باور غلط) یا اظهاری از ادعای طرف مقابل است که متناقض با نظر و عقاید غالب مردم است.^۲ در این نوع استدلال، بطلان نتیجه به دلیل مغایرت با اعتقاداتی است که عموماً پذیرفته است.^۳ به عنوان مثال، اینکه در یک فروشگاه مواد غذایی علامتی وجود دارد که بیان می دارد تحت هیچ شرایطی حیوانات مجاز نیستند به فروشگاه وارد شوند، غیرقابل دفاع است. این به این معنی است که یک فرد نابینا که به دید چشم سگ خود وابسته است، مجاز به ورود به فروشگاه نیست؛ بنابراین احتمالاً باید از گرسنگی تلف شود. مثال دیگر، این استدلال که ایالات متحده نباید از حق تعیین سرنوشت برای کشورهای جهان سوم طرفداری نماید؛ زیرا مردم این کشورها فاقد تجربه موفق در حکومت دموکراتیک هستند، مردود است. اگر این اصل پذیرفته شود، پس هیچ کس نباید بدون تجربه موفق در شنا کردن، به آب نزدیک شود. این دو شکل برهان خُلف، شباهت بسیار زیادی به هم دارند و تمایز کلاسیک بین نوع ریاضی و دیالکتیکی را نشان می دهد.

۴. سیاق استدلال از راه برهان خُلف در حقوق

شناسایی وضعیت هایی که در آن استدلال از راه برهان خُلف می تواند مورد استفاده قرار گیرد، از مهم ترین گام ها برای تعیین شرایطی است که این شکل استدلال، استحکام و قدرت

1. Jansen, Henrike, Op. cit., p.253.

2. Ibid, p.252.

3. Groarke, L.C. Tindale & L. Fisher. Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking, Oxford: Oxford University Press. 1997, p.178.

متمایز خود را در استدلال حقوقی به دست می آورد. به مانند هر استدلال عملی، بُرهان خُلف جای خود را در سیاق نظرات مختلط که در آن یک طرف استدلال می نماید که یک قاعده خاص باید در یک مورد خاص اعمال شود و طرف دیگر استدلال می کند که این قاعده نباید اعمال شود، پیدا می کند؛^۱ بنابراین زمینه معمول استدلال، مقایسه قضایا، نتایج و تفسیرهای جایگزین یک مقررۀ قانونی است. در این راستا، جانسن یادآوری می کند که بسیاری از مثال های موجود در ادبیات مربوط به بُرهان خُلف، به استفاده خاص از استدلال مقایسه ای (تطبیقی) که به عنوان قیاس انکار شناخته می شود، مرتبط است.^۲ به عنوان مثال، حقوق دانان رومی کلاسیک که در هنر خطابه متبحر بودند از بُرهان خُلف برای مقایسه راه حل های جایگزین برای مسائل حقوقی استفاده می کردند. استدلال از راه بُرهان خُلف، ابزار روش شناختی کلیدی برای انتخاب بین راه حل هایی بود که از کاربرد قیاسی یک قاعده حقوقی یا تفسیر دقیق آن با حمایت استدلال از راه مفهوم مخالف، به دست می آمد.^۳

همچنین این شکل استدلال قبل از دوره کلاسیک حقوق روم برای غلبه بر ابهام یا عدم قطعیت زبان مورد استفاده برای بیان یک جمله هنجاری استفاده شده است. در یک بررسی جالب تاریخی، رگی نشان داده است که در وضعیت های ابهام، عالمان علم بدیع مانند سیسرون و حقوق دانان رومی برجسته از جمله سلسو، استدلال های خود را با تلاش برای اثبات پوچ بودن دیدگاه طرف مقابل و هم زمان حمایت از فرضیه خود، با نشان دادن این که آن از نقص رها می شود مطابق با اصل حقیقت و انصاف، طرح ریزی می کردند؛^۴ بنابراین سیاق و فحوای کلام استدلال از راه بُرهان خُلف، با حضور تفسیرهای مختلف یک مقررۀ Z خاص، همراه با ارزیابی قوی در برابر پیامدهای یکی از راه حل های احتمالی، مشخص می شود. در نتیجه همیشه یک استدلال مقایسه ای است.

1. Feteris, Eveline, Op. cit., p.462

2. Jansen, Henrike, Op. cit., p.253

3. Dahlman, C; Feteris, E (eds), Op. cit., p.28.

4. Ibid, p.28.

۵. مبانی بُرهان خُلف در استدلال حقوقی

شناسایی مبانی هر استدلال، گام مهم در ساختن یک الگو برای تعیین شرایطی است که در چارچوب آن استدلال از راه بُرهان خُلف می‌تواند در حقوق به کار گرفته شود. در بین اکثر نظریه‌پردازان حقوقی اروپای قاره‌ای، اساس بُرهان خُلف در استدلال حقوقی در فرض قانون‌گذار دارای عقلانیت نهفته است و این امر احتمال پذیرش تفسیر آشکارا غیرمنطقی یک قاعده حقوقی را رد می‌کند.^۱ با توجه به مبانی دوم که آن را مبانی هستی‌شناختی می‌نامیم، بُرهان خُلف، استدلالی است مبتنی بر این فرض که یک متن حقوقی ابزاری برای طراحی یک واقعیت آتی است که در آن جامعه معین عمل خواهد کرد و این واقعیت که ما می‌توانیم آن را جهان هستی (عالم وجود) بنامیم، منطقی و عقلایی است. در راستای این فرض، یک متن حقوقی نمی‌تواند به گونه‌ای تفسیر شود که منجر به وضع اموری شود که احتمالاً نمی‌تواند در جهان شناخته‌شده وجود داشته باشد یا حالت‌هایی که اجرای آن ممکن است ولی نمی‌تواند هم‌زمان با دیگر وضعیت‌هایی که از تفسیر عموماً پذیرفته‌شده در دیگر بخش‌های متن قانونی ناشی می‌شود، هم‌زیستی داشته باشد. آنچه باشد روشن شود این است که کدام یک از دو مبانی ممکن برای حقوق‌دانانی که از بُرهان خُلف استفاده می‌کنند، منطقی‌تر و در نتیجه قانع‌کننده‌تر است. در نهایت رویکرد نظام حقوقی ایران نسبت به این موضوع مورد بررسی قرار می‌گیرد.

۵-۱. مبانی سستی بُرهان خُلف؛ فرض قانون‌گذار دارای عقلانیت

بر اساس این مبنا، هنگام تفسیر یک متن قانونی، حقوق‌دان باید هر گونه تفسیر پوچ و عبث از متن قانون را رد نماید و قانون را به گونه‌ای تفسیر نمایند که گویی قانون‌گذار دارای عقلانیت است؛ زیرا قانون‌گذار نمی‌خواهد که کلامش به چنین شیوه‌ای تفسیر شود. به این معنا، فرض قانون‌گذار عاقل، یک فرضیه تجربی نیست که باید مورد آزمایش قرار گیرد، بلکه فرضیه‌ای است که به صورت دگماتیک (با جزم‌اندیشی) تثبیت شده و بدون تصدیق

1. See: La Torre, M; Pattaro, E; Taruffo, M, Statutory Interpretation in Italy, Aldershot: Dartmouth, 1991, p.222; Ezquiaga, Francisco Javier, Argumentos interpretativos y postulado del legislador racional, Isonomía, 1994, p.97.

تجربی پذیرفته شده است. این فرضیه، برای کوتاه کردن فاصله بین قانون آنگونه که هست و آنگونه که باید باشد، لازم است.^۱

نکته کلیدی در مورد فرض قانون‌گذار عاقل ایجاد یک تنوری مدل است که هدف آن معرفت‌شناختی نیست، بلکه هنجاری یا انتقادی است؛ به این معنا که می‌تواند به حقوق‌دانان و علمای حقوق کمک کند تا نظامی از هنجارها بسازند که به‌خوبی برای بازی در نقش یک نظام حقوقی منطقی سازگار باشد؛ بنابراین فرض قانون‌گذار عاقل که توسط جزم‌گرایان حقوقی تثبیت شده است، یک ایده آل هنجاری است که از آن می‌توانیم مجموعه‌ای از قواعد تفسیر حقوقی یا فراهنجاری را استخراج کنیم که می‌تواند فرایند تفسیر را هدایت نماید و تمام تفاسیر احتمالی که ظاهراً غیرمنطقی یا نامعقول هستند، مستثنی و رد نماید. به این ترتیب فرض قانون‌گذار عاقل معیاری را معین می‌کند که از طریق آن می‌توان تفسیر پیشنهادی یک مقررۀ قانونی را ارزیابی کرد؛ اینکه قانون‌گذار عاقل است به این معنی است که او برخی معیارهای عقلانیت را رعایت می‌نماید.^۲ از این رو می‌توان آن را به‌عنوان یک ساختار هنجاری (یا مجموعه‌ای از معیارهای هنجاری) برای استدلال حقوقی تعریف کرد.

هسته اصلی استدلال از راه بُرهان خُلف مشابه استدلال مبتنی بر فرض قانون‌گذار دارای عقلانیت است؛ بنابراین یک محدوده مشترک مهم بین بُرهان خُلف و فرض قانون‌گذار عاقل وجود دارد. هر دوی آن‌ها به آرمان مشابهی، عقلانیت و منطقی بودن، اشاره می‌کنند که به‌طور دگماتیک تثبیت شده و درصدد این هستند که یک ساختار هنجاری برای استدلال حقوقی فراهم نمایند.

از آنجا که این شباهت باعث ایجاد یک دورِ تسلسل می‌شود، با فرض یکی بر پایه دیگری، برخی از نویسندگان پیشنهاد کرده‌اند از بُرهان خُلف بر مبنای فرض قانون‌گذار عاقل حرکت کنیم و هر دو فرض مبتنی بر فرض سوم به‌عنوان مثال اصل «معقولیت» و عادلانه بودن

1. Dahlman, Christian; Feteris, Eveline, Op. cit., p.29.

2. Nowak, Leszek, A concept of rational legislator. In Polish Contributions to the Theory and Philosophy of Law, ed. Zygmunt Ziembinski, Amsterdam: Rodopi, 1987, p.138.

باشند.^۱ به‌عنوان مثال، مفهوم عبث به مفهوم نامعقولی پیوند خورده است و دومی نیز به‌نوبه خود با عدم پذیرش اجتماعی یا بی‌عدالتی قابل ملاحظه همراه است. از این گذشته، ممنوعیت پوچی در تفسیر حقوقی (برهان خُلف) و ضرورت عقلانیت در تفسیر قوانین (فرض قانون‌گذار عاقل) از حوزه مشترک مهمی برخوردارند و نقش مشابهی در استدلال حقوقی بازی می‌کنند. هر دوی آنها شکلی قوی از استدلال‌های عملی هستند که تفسیرهای نامعقول یک مقرر را باطل می‌شمارند؛ لذا قواعد اساسی تفسیر که از آرمان نظارتی قانون‌گذار دارای عقلانیت پیروی می‌کند، مواردی هستند که می‌توان از ممنوعیت پوچی در استدلال حقوقی استنتاج کرد.

قانون لزوماً ادعای صحیح را مطرح می‌کند؛ زیرا هر گفتار مبتنی بر هنجار، ادعای ضمنی را شامل می‌شود که چنین عملی عادلانه و معقول است. به‌عنوان مثال، تصور کنید مجلس قانونی، قانون اساسی یک کشور جدید را با این عبارت در نخستین ماده خود تصویب می‌کند: «X یک جمهوری ناعادلانه است. همچنین تصور کنید که یک قاضی جمله‌ای را با محتوای زیر بیان می‌کند: من بدین وسیله Y را به ۱۰ سال زندان محکوم می‌کنم، اگرچه این تصمیم نادرست است. این نوع مقررات منجر به تضاد خواهد شد؛ زیرا هیچ مقام قانونی نمی‌تواند گفتار مبتنی بر هنجار بدون این که به صورت ضمنی ادعا کند که مقرر ایجاد شده به وسیله اجرای چنین عملی عادلانه و درست است را اجرا کند؛ لذا قانون‌گذار لزوماً ادعای صحت و درستی را مطرح می‌کند. اگر این امر صحیح باشد، اثبات این ادعا مبنی بر این که اصل «معقولیت» به‌طور ضمنی توسط همه نظام‌های حقوقی از جمله نظام حقوقی ایران پذیرفته شده است، کار سختی نخواهد بود. در واقع بدیهی بودن «معقولیت»، همواره در ایده درستی (صحت) گنجانده شده که لزوماً در هر عمل وضع قانون یا کاربست قانون نشان داده می‌شود. به‌عبارتی انکار «معقولیت» یک قانون، به همان اندازه‌ای که بتوان قید بی‌عدالتی را در مقرر قانون گنجانند، پوچ و بی‌معنی است. ادعای صریح مبنی بر اینکه نظام حقوقی، غیرمنطقی است با بخش ضمنی اعمال گفتاری که در تصویب هر قاعده هنجاری انجام

1. Dahlman, C; Feteris, E, *Op. cit.*, pp.29-31.

می‌شود، مغایرت دارد. ادعای صحت، مستلزم ادعای «معقولیت» و «عدالت» است و این پایه و اساسی برای تفسیر عملی استدلال از راه بُرهان خُلف و فرض قانون‌گذار عاقل فراهم می‌کند. این مبنا در ارتباط با نظام حقوقی ایران و قانون‌گذار ایرانی نیز صدق می‌نماید. هرچند قانون‌گذار عاقل است، اما هیچ تضمینی وجود ندارد که در ایجاد قواعد فقط دغدغه عقلانیت را داشته باشد و چه بسا به دلایل و انگیزه‌های دیگری به انشای قاعده‌ای بپردازد که به لحاظ شرایط «منطق دئونتیک»^۱ (هنجاری) نمی‌بایست به انشای آن دست می‌زد.^۲ همانگونه که یکی از نویسندگان به درستی یادآور شده‌اند: «هیچ قانون‌گذاری خود را پای‌بند عقل نمی‌کند، قانون‌گذار عقل ناب نیست تا همه داورهای او فرمان‌های او منطقی باشد، انسان است و تابع محیط و اوضاع و احوال و احساس و عادت».^۳

۲-۵. مبنای جدید؛ مبنای هستی‌شناختی بُرهان خُلف

بر این مبنا، بُرهان خُلف به‌عنوان استدلالی از ساختار هستی‌شناختی جهان ظاهر می‌شود نه به‌عنوان استدلالی از ترجیحات قانون‌گذار دارای عقلانیت. این مبنا برای بُرهان خُلف دارای مزیت‌های مشخصی نسبت به مبانی سنتی است؛ زیرا عینی‌گرایی بیشتری در اعمال به‌وجود می‌آورد و حقوق‌دانان را قادر می‌سازد تا به شیوه‌ای صحیح از بُرهان خُلف استفاده نمایند و استفاده آن‌ها از نظر صحت مورد تصدیق قرار می‌گیرد.^۴ این مبنا بر این فرض استوار است که قانون‌ابزاری برای برنامه‌ریزی آینده یک جامعه معین است. ابزار اصلی در این رابطه، یک متن قانونی است که وضعیت‌هایی که امکان اجرای آن وجود دارد را توصیف می‌کند. یکی از شروط امکان اجرای واقعیت طراحی شده، عقلانیت هدف است که شامل انسجام داخلی و تنظیم وضعیت‌هایی است که با قوانین اساسی حاکم بر دنیایی که قانون عمل

1. Deontic Logic

۲. الشریف، محمد مهدی، *منطق حقوق: پژوهشی در منطق حاکم بر تفسیر و استدلال حقوقی*، (تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰)، ص ۱۱۸.

۳. کاتوزیان، ناصر، *فلسفه حقوق (تعریف و ماهیت حقوق)*، ج ۱، (تهران، شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷)، ص ۲۲.

4. Matczak, Marcin, *Argumentum ad Absurdum and the Rational Legislator Assumption – Critical Analysis*, SSRN Electronic Journal, Warsaw University, 2014, p.14.

می‌کند، مغایرتی ندارد. به‌عنوان مثال، از آنجا که یکی از قوانین قابل اعمال در جهان واقع ما این است که هیچ صدق و حکم ثالثی (علاوه بر صدق و کذب) وجود ندارد، یک متن قانونی نمی‌تواند حاوی تناقض باشد (به‌عنوان مثال، الف، در زمان واحد نمی‌تواند هم حاضر و هم غایب باشد). در رویکرد پیشنهادی، عقلانیت ویژگی یک شخص (مثلاً قانون‌گذار) نیست، بلکه ویژگی جهانی است که توسط یک متن قانونی طراحی شده است. این عقلانیت یک شرط ضروری است؛ زیرا باید اجرای واقعیت که توسط قانون مقرر شده امکان‌پذیر باشد تا بتواند نقش خود را عملی کند. این بدان معنی است که اجرا و اعمال آن با استفاده از مکانیسم‌های علیت معمول که ما به تجربه می‌شناسیم باید امکان‌پذیر باشد و نمی‌تواند در یک زمان به وجود یا عدم وجود یک وضعیت خاص منجر شود؛ بنابراین برهان خُلف بر مبنای استدلالی است که تفسیر معین از یک متن قانونی، غیرقابل قبول است اگر منجر به ایجاد وضعیتی شود که اجرای آن غیرممکن باشد یا وضعیتی که مسلماً اجرای آن امکان‌پذیر است، اما سازگاری آن با سایر وضعیت‌هایی که به‌وسیله قانون مقرر شده است (مثلاً آزادی یا برابری) غیرممکن است.

در چارچوب مبانی هستی‌شناختی، می‌توان اظهار داشت که در اعمال برهان خُلف، دو حالت بالقوه که توسط یک متن قانونی طراحی شده است یا به‌عبارت دیگر دو حالت بالقوه منتج از دو تفسیر متن، را با هم مقایسه می‌شود. هنگام انتخاب یک یا دیگر تفاسیر، معیار تعیین میزان سازگاری با کل واقعیتی است که توسط قانون طراحی شده است. با توجه به مبنای هستی‌شناختی، نقطه مرجع و معیار عقلانیت، ساختار وجودی جهان و قوانین حاکم بر آن است و نه حالت ذهنی قانون‌گذار. اگر برهان خُلف، استدلالی بر مبنای مقایسه باشد، این مقایسه به دو اولویت احتمالی قانون‌گذار مربوط نیست، بلکه به دو حالت ممکن مربوط است که یکی از آن‌ها با دیگر وضعیت‌های تنظیم‌شده به‌وسیله متن قانونی، ناسازگار تلقی می‌شود. با این وجود این ناسازگاری، نباید به اولویت‌های شخصی هر کسی تخمین زده شود، بلکه باید عینیت یابند.

۶. ماهیت استدلال از راه بُرهان خُلف

برخی معتقد هستند که مفهوم مخالف، بُرهان خُلف و قیاس اولویت، قواعد استدلال منطقی هستند که به وسیله حقوق دانان به کار گرفته می‌شوند و از اصول و قواعد تفسیر متمایز هستند.^۱ استفاده از این روش‌های استدلال به وسیله وکلا، همان‌گونه که شارل دوویش بیان می‌دارد معمولاً در انتهای استدلال ظاهر می‌شود، جایی که سایر ملاحظات مطرح می‌شود تا کلام را با پوشش منطقی نتیجه‌گیری نمایند.^۲ اینها ابزارهای خطابی^۳ صرف به‌شمار می‌روند.

گروهی دیگر معتقد هستند در ادبیات حقوقی، بُرهان خُلف برای نشان دادن استدلالی مورد استفاده قرار می‌گیرد که باعث استیناف از پیامدهای پوچ یک فرض اولیه می‌شود.^۴ با این استدلال، تفسیر خاصی از یک قاعده حقوقی به دلیل نتایج غیرقابل قبول، بی‌معنی، غیرقابل درک یا مانند آن، رد می‌شود.^۵ به‌عنوان مثال، تلقیح مصنوعی توسط یک اهداکننده نمی‌تواند دلیلی بر زنا باشد؛ زیرا اگر چنین باشد، نتیجه آن می‌شود که می‌توان با یک مرده مرتکب زنا شد (در مورد تلقیح با مایع منی مردی که پس از اهدای آن مرده باشد).^۶ در این مثال، تفسیر خاصی رد می‌شود؛ زیرا نتایج و پیامد آن نه تنها نامطلوب است، بلکه ناسازگاری قانونی ایجاد می‌کند؛ زیرا با حقایق شناخته‌شده حقوقی مغایرت دارد و باعث ایجاد امری محال (یک بُرهان خُلف) است. با این حال باید توجه داشت که بین حقوق دانان، در آموزه‌های حقوقی و در تئوری حقوق، بُرهان خُلف کمی متفاوت از مباحث منطقی فهمیده می‌شود. منطقیان، به تناقضات ادعاهای مختلف یا غیرممکن بودن نتایج یک ادعا اشاره دارند، اما در رویه حقوقی، حقوق دانان اغلب از بُرهان خُلف برای توصیف پیامدهای برخی قواعد یا

1. La Rosa, Oriol Casanovasy, *Unity and Pluralism in Public International Law*, Martinus Nijhoff Publishers, 2001, p.103.

2. De Visscher, Ch. *Problemes d'interprétation Juridique* in *Revue de Droit International Public*, Paris: Pedone, 1963, p.113.

3. Rhetorical

4. Golding, Martin, *Op. cit.*, p.38; MacCormick, Neil, *Legal Reasoning and Legal Theory*, Oxford, Clarendon Press, 1978, p.114; Alexy, Robert, *Op. cit.*, p.283.

5. *Ibid*, p.283.

6. MacCormick, *Op. cit.*, p.148.

تفاسیر قواعد به عنوان موارد بسیار نامعقول که دستیابی به آن غیرممکن است، استفاده می کنند.

بُرهان خُلف، سه مشخصه مختلف دارد: اول از همه، بُرهان خُلف، یک اثبات غیرمستقیم است. بُرهان خُلف از فرضیه‌ای آغاز می شود که مخالف و متناقض با فرض طرف بحث است؛ یعنی فرضی که توسط مناظره کننده ارائه شده است یک تفسیر غیرقابل قبول است. برخی از نظریه پردازان این مشخصه اولیه را ایراد اساسی استدلال می دانند. چگونه می توان از اظهاری دفاع کرد با این فرض که آن از ابتدا نادرست است؟ دوم اینکه، بُرهان خُلف، یک نتیجه خاصی را به مقدمه (سابقه) متصل می کند. از این رو، برخی از نظریه پردازان این استدلال را نوع خاصی از استدلال علی می دانند. ویژگی سوم به ویژگی دوم مرتبط است. این امر به ماهیت خاص نتایج مورد استفاده مربوط است تا از گزاره دفاع نماید: یک تناقض، یک ناهماهنگی، یک نتیجه پوچ، یا یک اثر منفی دیگر. در واقع، محاکم و علمای حقوق به یک اصل کلی پذیرفته شده نظام حقوقی استناد می نمایند و به انسجام آن نظام تکیه می کنند تا تفسیر فرضی خاص از یک هنجار قانونی را رد کنند.^۱

برای اینکه بتوان بُرهان خُلف را در طبقات مختلف انواع استدلال که مک کورمیک برای تفسیر ارائه می دهد قرار داد، باید بین انواع بُرهان خُلف تمییز قائل شد؛ بُرهان خُلف به معنای مضیق، مستلزم یک تناقض یا ناسازگاری بین تفسیر پیشنهادی یک قانون و تفسیر یا فرض حقوقی عموماً پذیرفته شده است. این شکل بُرهان خُلف را می توان به عنوان یک استدلال سیستماتیک توصیف کرد. اگر بُرهان خُلف به معنای مضیق مورد توجه قرار گیرد، دادگاه به تفسیر حقوقی می پردازد که در سیستم حقوقی باقی می ماند یا حداقل، اینگونه است که دادگاه استفاده خود از این شکل خاص بُرهان خُلف را تفسیر می نماید؛ بنابراین قابل درک است که گزاره مندرج در این استدلال، از تفسیر واقعی/غلط یا قابل قبول/غیرقابل قبول سخن می گوید، گزاره توصیفی است. با توجه به اینکه قانون لازم الاجراست، تفاسیر مورد بحث درست، غلط، قابل قبول یا غیرقابل قبول هستند نه مطلوب و نامطلوب.^۲

1. Kloosterhuis, H., Op. cit., p.85.

2. Ibid, p.87.

اگر برهان خُلف به معنای موسّع تعریف شوند، ناسازگاری بین تفسیر خاصب یک قاعده حقوقی و یک واقعیت پذیرفته شده در سیستم حقوقی نیست؛ بلکه بین یک تفسیر خاص و تأثیر مطلوبی است که نمی‌توان آن را یک اصل مسلم نظام حقوقی تلقی کرد. در این وضعیت‌ها، برهان خُلف، استدلالی متشکل از دلایل اساسی است و نه یک استدلال سیستماتیک. به زعم مک کورمیک، هنگام اعمال برهان خُلف در معنای موسّع، دادگاه‌ها در محدوده قانونی که لازم‌الاجراست نمی‌مانند، بلکه قانون جدیدی ایجاد می‌کنند. در این موارد، بدیهی است، تفاسیر مورد نظر به عنوان مطلوب یا نامطلوب به حساب می‌آیند تا تفاسیر درست، غلط، قابل قبول یا غیرقابل قبول. گزاره ارزشیابی است نه توصیفی. این شکل استدلال نوعی خاص از استدلال عملی توصیف می‌شود. گزاره و استدلال مستلزم مطلوبیت‌هاست.^۱ ساختار این استدلال را می‌توان به شرح زیر نشان داد:

شکل مثبت استدلال:

گزاره: تفسیر X مطلوب است؛ زیرا: ردّ تفسیر X به Y منجر می‌شود.
و: Y با Z (نتیجه مطلوب) مخالف است.

شکل منفی استدلال:

گزاره: تفسیر X نامطلوب است؛ زیرا: پذیرش تفسیر X به Y منجر می‌شود. و: Y با Z (نتیجه مطلوب) مخالف است.

برهان خُلف با نقیض نتیجه به عنوان یک مقدمه مفروض آغاز می‌شود و چنانچه بتوانیم از مجموعه مقدمات افزایش یافته به یک تناقض صریح برسیم، آنگاه استدلالی را که با آن آغاز کرده بودیم باید معتبر باشد.

شکل صوری برهان خُلف این است که اگر فرض P دو نتیجه متناقض Q و Q به دست دهد، باید نتیجه بگیریم که P صادق نبوده است و بنابراین نقیض آن یعنی P صادق است.^۲ دو عبارت گزاره‌ای متناقض نمی‌توانند هر دو درست باشند. صورت برهان این استنتاج این است:

1. Ibid, pp.87-88.

۲. موحد، ضیاء، ارسطو و منطق جمله‌ها: تاریخ یک اشتباه، ارغنون، شماره ۱، ۱۳۷۳، ص. ۲۱۷.

$$P \rightarrow \rightarrow \rightarrow \rightarrow 'Q \rightarrow 'P$$

مثال: اگر P صحیح نباشد، آن گاه 'P صحیح است.

اگر 'P صحیح باشد، 'Q صحیح است.

پس اگر P صحیح نباشد، 'Q صحیح است.

صغری: اگر استنتاج نتیجه از مقدمات درست نباشد، استنتاج نقیض آن از همان مقدمات درست است.

کبری: اگر استنتاج نقیض نتیجه از همان مقدمات درست باشد، به محال می‌انجامد.

نتیجه: اگر استنتاج نتیجه از مقدمات درست نباشد به محال می‌انجامد.

۷. محدودیت‌های توسل به بُرهان خُلف در تفسیر قواعد حقوقی

در ادبیات حقوقی، اگر تلاش شود که فهرستی از استلزامات عملی یا قواعد تفسیری یافت که می‌تواند همراه با بُرهان خُلف باشد، نتیجه احتمالاً ناامیدکننده خواهد بود؛ زیرا در نگاشته‌های حقوقی در خصوص بُرهان خُلف، در مورد این قواعد بسیار کم گفته شده است. بزرگ‌ترین بخش ادبیات در خصوص موضوع یا تجربی است، تحلیل نوع کاربری‌های استدلال که می‌توان در رویه حقوقی پیدا کرد و یا صرفاً تحلیلی است که به ساختار چنین استدلال‌هایی می‌پردازد. در مورد اهمیت هنجاری آن‌ها بحثی مطرح نشده است. برای درک شکل موسّع یا عملی بُرهان خُلف که به نظر می‌رسد نوعی از استدلال است که به وسیله قضات به عنوان مبنایی برای تصمیماتشان باشد، قواعد تفسیری زیر بر حقوق‌دانان نظام‌های حقوقی مختلف الزام‌آور است:

اولین قاعده تفسیری این است که هنگام تعیین معنای یک قانون، مفسر باید از هر گونه تفسیری که ممکن است اقتدار نظام حقوقی یا قانون را تضعیف یا به خطر اندازد، خودداری کند. چنین تفسیری را می‌توان نامعقول و عبث توصیف کرد. از این‌رو همان‌گونه که از نوشته‌های رز روشن است،^۱ اگر شخصی اظهار یا ادعای حقوقی خاصی را مطرح کند که

1. Raz, Joseph, The Authority of Law, Oxford: Oxford University Press, 2009, p.29.

منجر به تهدید اقتدار قانون یا ردّ طبیعت محافظتی یا پیشگیرانه حقیقت حقوقی شود، چنین ادعا یا بیانیهای به شیوه‌ای قوی غیرقابل قبول خواهد بود.

ویژگی اقتدار قانون مبنایی برای نوعی از استدلال فراهم می‌کند که در برخی از مهم‌ترین کاربردهای برهان خُلف یافت می‌شود؛ بنابراین یکی از دلایل اصلی ردّ تفسیرهایی که منجر به نتایج پوچ و غیرقابل قبول می‌شود این است که تهدیدی برای اقتدار قانون است. به نظر می‌رسد این یک معیار کلی استدلال است که در فرهن‌گهای حقوقی مختلف پذیرفته شده است. روشن است که قاعده تفسیری فوق می‌تواند به‌عنوان راهنمایی برای استدلال از راه برهان خُلف باشد.

دومین قاعده تفسیری که می‌توان از ممنوعیت پوچی یا امر عبث استنتاج نمود این است که هیچ‌هنگام یا قاعده قانونی نباید به گونه‌ای تفسیر شود که بی‌عدالتی غیرقابل تحملی به نظام حقوقی وارد نماید یا منجر به این نتیجه شود که قانون‌گذار صراحتاً یا به‌طور ضمنی ایده عدالت را نادیده انگارد. اصل عدالت، حاکی از آن است که باید با کسانی که در وضعیت مشابهی قرار دارند به گونه‌ای مشابه رفتار شود و با کسانی که در وضعیت نابرابری قرار دارند به همان شیوه برخورد شود. این قاعده به اصل نگرانی و احترام برابر برای اشخاص باز می‌گردد که توسط دورکین به‌عنوان فضیلت برتر در یک جامعه دموکراتیک در نظر گرفته شده است.^۱ دیوان دائمی داوری در قضیه فانی دوجای ۱۹۲۹ (ایالات متحده علیه مکزیک) به برهان خُلف متوسل می‌شود. دیوان داوری معتقد بود: قانون ملت‌ها مسلماً برای همه اعضای خانواده ملل یکسان است و جبران خسارت برای اعمالی که نقض آن قانون را به همراه دارد به مقررات داخلی بستگی ندارد. حقوق داخلی فاقد صلاحیت برای تجویز این امر است که چه اقداماتی در یک محکمه بین‌المللی ممکن است مورد حمایت قرار گیرد. اگر قواعد داخلی را برای حکومت بر این قضیه مورد توجه قرار دهیم، با برهان خُلف مواجه می‌شویم که جبران خسارت برای آسیب‌های شخصی مطابق با حقوق بین‌الملل ممکن است در کشوری مانند ونزوئلا مورد حمایت قرار گیرد و در کشور دیگری که اصول کامن‌لا حاکم

1. Dworkin, Ronald, *Sovereign Virtue: Theory and Practice of Equality*, Cambridge, Harvard University Press, 2002.

است جبران خسارتی برای نقض مشابه حقوق بین‌الملل به‌دست نمی‌آید. بررسی حقوق داخلی غالباً با توجه به وجود یا فقدان یک قاعده حقوق بین‌الملل در خصوص یک موضوع معین، ممکن است برای رسیدن به نتیجه مفید باشد، اما استدلال قیاسی یا مقایسه قواعد حقوقی همچنین می‌تواند گمراه‌کننده یا کاملاً بی‌ربط باشد زمانی که به قواعد یا اصول کاملاً یا عمدتاً مرتبط به روابط بین دولت‌ها با یکدیگر ارتباط داریم.^۱

سومین قاعده تفسیر که از ممنوعیت پوچی به‌دست می‌آید این است که هیچ قاعده حقوقی نباید به معنایی تفسیر شود که با هنجاری که مفهوم و اعتبار آن در یک نظام حقوقی مسلم است، متعارض باشد. تصمیم دیوان عالی هلند در مورد دامنه اصطلاح «عمل ارادی»^۲ در بخش پنجم قانونی مدنی هلند، به‌عنوان نمونه‌ای از توسل به برهان خُلف در معنای مضیق بیان شده است. در این قضیه، یک بالن در مجاورت دو ملک سقوط می‌کند و خسارات زیادی به صاحبان املاک وارد کرد. کشاورزان از صاحبان بالن شکایت و تهدید کردند تا زمان دریافت غرامت، نمی‌توانند بالن را از املاکشان بردارند. در دفاع، صاحبان بالن استدلال کردند این واقعه به معنای ماده ۵:۲۳ قانونی مدنی هلند یک عمل ارادی نبوده است تا کشاورزان حق ممانعت از تحویل بالن داشته باشند. کشاورزان در عوض، فرود بالن را یک عمل ارادی در چارچوب معنای ماده ۵:۲۳ دانستند. این ماده مقرر می‌دارد که یک شیء (یا حیوان) که راه خود را به سمت اموال شخصی دیگر پیدا می‌کند، غیر از عمل ارادی یا سهل‌انگاری صاحب آن، در صورت درخواست، به مالک آنها رد می‌شود. اگر فرود بالن، یک اقدام ارادی تلقی شود، حق حفظ و نگهداری آن برای کشاورزان وجود دارد. در غیراین‌صورت، صاحب بالن می‌تواند بدون پرداخت غرامت ناشی از خسارات، آن را بردارند.^۳

1. Fannie P. Dujay, Executrix of the Estate of Gilbert F. Dujay (U.S.A.) v. United Mexican States, Report of International Arbitral Awards, 1929, Vol.IV, p.456.

2. Willful act

3. Kloosterhuis, H., Op. cit., p.68.

با توجه به این واقعیت‌ها و با در نظر گرفتن یک هنجار دیگر که معنای آن غیرقابل بحث است (یک مقررۀ قانونی صراحتاً اجازه فرود به یک بالن در همه جا به جز در مناطق پر جمعیت را داده است)، دادگاه این گونه حکم صادر نمود:

گزاره: تفسیر «الف» غلط است (تفسیری که یک عمل ارادی دارد، آنگونه که در بخش ۵ قانون مدنی هلند تعریف شده است، باید فرض بر این شود که اجرا شده است، اگر تصمیم‌گیری برای یک محل فرود خاص در آخرین لحظه پرواز گرفته شود، نادرست است)؛ زیرا: اگر تفسیر «الف» درست باشد، آن منجر به «ب» می‌شود (اگر این تفسیر درست باشد، هر فرود موفقیت‌آمیزی عملی ارادی خواهد بود).

و: «ب» با «ج» متعارض است (این فرض که هر فرود موفقیت‌آمیز یک عمل ارادی است با مقررات حقوق هوایی هلند که اجازه می‌دهد بالن‌ها هر جایی به جز جاده‌های عمومی، مناطق پر جمعیت، صنعتی و بندری فرود بیابند، متعارض است).^۱

دادگاه به شکل عملی استدلال از راه بُرهان خُلف اشاره نمی‌کند، بلکه به استدلال سیستماتیک اشاره می‌نماید. این نوع محض از بُرهان خُلف، معادل نیاز عمومی به قوام و انسجام در قضاوت و تصمیم‌گیری است. در تصمیم‌گیری برای یک مشکل حقوقی، قاضی باید از هر گونه تفسیری که منجر به تضاد و تعارض در نظام حقوقی شود، خودداری کند.

یکی دیگر از معیارهای استدلال که با بُرهان خُلف همراه است این است که هنگام تفسیر یک مقررۀ قانونی، هیچ کس مجاز نیست، یک مقررۀ قانونی را به شیوه‌ای تفسیر نماید که رهنمودهای آن را از نظر عقلانیت ابزاری ناکارآمد نماید. به این معنا، فرض قانون‌گذار عاقل و مشابه آن را می‌توان در مورد بُرهان خُلف نیز گفت که حاکی از این است که قانون‌گذار دارای حس انتقادی و دانش کافی از واقعیت است؛^۲ بنابراین نمی‌توان یک مقررۀ قانونی خاص را به گونه‌ای تفسیر کرد که موجب نادیده گرفتن این فرض شود. به‌طور خلاصه، مفسر باید تفسیر خود را بر این ایده بنا نهد که هنجار مناسب‌ترین وسیله‌ای است که فرد متعارف بتواند در یک وضعیت معین به اهداف قانون‌گذار نائل شود. به‌عنوان مثال، دیوان عالی برزیل

1. Ibid, p.71.

2. Dahlman, Christian; Feteris, Eveline, Op. cit., p.38.

ملزم بود که در خصوص معنای واژه «زمین موقوفه» در ماده ۲۴۳ قانون اساسی، تصمیم‌گیری کند: زمین موقوفه‌ای که برای کاشت و پرورش گیاهان روان‌گردان استفاده می‌شود بلافاصله مصادره می‌شود و به‌طور خاص به اسکان کارگران تخصیص می‌یابد که مجاز هستند از آن‌ها برای پرورش مواد غذایی یا گیاهان دارویی استفاده نمایند....

در این مورد مشکل تعریف واژه «زمین موقوفه» یا «glebe» بود. شعبه بدوی دادگاه فدرال حکم داد که «glebe»، فقط بخشی از دارایی‌هایی روستایی است که گیاهان روان‌گردان (در این قضیه حشیش) رشد می‌کردند و نه کل اموال، با این حال، با تجدیدنظر از حکم، دیوان عالی فدرال، پس از بیان این امر که قانون باید هوشمندانه تفسیر شود به گونه‌ای که هیچ پوچی و نامعقولی در نظام حقوقی وجود ندارد، تفسیر متفاوتی اتخاذ کرد. دیوان تفسیر پیشنهادی دادگاه بدوی را قابل قبول نمی‌داند؛ زیرا منجر به نتایج پوچ و نامعقولی می‌شود که باید ۱۵۰ متر مربع به‌منظور اسکان کارگران برای پرورش مواد غذایی و گیاهان دارویی، سلب مالکیت شود.^۱ دیوان با یازده رأی متفق‌القول تصمیم گرفت که کل مایملک در این قضیه (مزرعه‌ای با وسعت ۲۸ هزار متر مربع)، باید به‌عنوان مجازات سلب مالکیت شود؛ زیرا در غیر این صورت قانون نیروی اجبار و الزام خودش را از دست می‌دهد و اثربخشی و کارایی اجتماعی لازم را به دست نمی‌آورد.

در نهایت، آخرین راهنمای استدلال که به نظر می‌رسد به برهان خُلف مرتبط است این است که هنگام تفسیر یک مقررۀ قانونی، باید هنجار به گونه‌ای تفسیر شود که منجر به امری محال یا وضعیتی نشود که با مشاهده تجربی به راحتی از بین برود. به‌عنوان مثال، دیوان عالی اسکاتلند در قضیه مک‌کلنن، برای تعیین معنای کلمه زنا، بر برهان خُلف تکیه می‌کند. در این قضیه، مردی علیه همسرش به جرم زنا طرح دعوی می‌کند؛ چرا که از آخرین ملاقات زوجین، بیش از یکسال گذشته بود که فرزند به دنیا آمده است. با این حال زن در مقام دفاع بیان داشت که وی با لقاح مصنوعی (اهداکننده گمنام) باردار شده است، نه با مقاربت جنسی

1. STF, Pleno, RE 543974/MG, Rel. Min. Eros Grau, j. 26/03/2009, p. DJe-099, 28/05/2009.

2. Adultery

با شخصی. مسئله اصلی این بود که آیا بارداری با لقاح مصنوعی زنا محسوب می‌شود تا دلیلی بر طلاق باشد. دادگاه اظهار داشت که تلقیح مصنوعی توسط یک اهداکننده مطابق با قوانین اسکاتلند، منجر به زنا نمی‌شود. اگرچه زن، بدون رضایت شوهر جنایت شدید علیه وی مرتکب شده است، اما قانون آن را به‌عنوان دلیلی برای اعطای طلاق (در نتیجه زنا) نمی‌پذیرد؛ زیرا در غیر این صورت ممکن است زنی با یک مرد مرده مرتکب زنا شود که چنین امری محال است.

۸. چالش‌های توسل به بُرهان خُلف در حقوق

مک کورمیک بیان می‌دارد، قضات غالباً به عدالت، خط‌مشی یا منافع عمومی جامعه، مصلحت حقوقی و عقل سلیم به‌عنوان مبانی یا معیارهای علی‌الظاهر متفاوت ارزیابی که آن‌ها در مورد پیامدهای حقوقی و نتایج نهانی احکام احتمالی در قضایای مورد اختلاف به کار می‌برند، گریز می‌زنند.^۱ به همین منوال، ماکسیمیلیانو اظهار می‌دارد که مقدمات بُرهان خُلف می‌تواند دامنه وسیعی از معانی و ظواهر را دربرگیرد که می‌تواند به بی‌عدالتی آشکار، عدم انسجام، تناقض، نابرابری، ناسازگاری با عقل سلیم و غیره اشاره نمود.^۲ بر همین اساس است که کمیسیون حقوق بین‌الملل در گزارش خود در خصوص چندپارگی حقوق بین‌الملل، معیار موضوع مشابه^۳ را منجر به بُرهان خُلف قلمداد می‌نماید؛ بنابراین این معیار نمی‌تواند تعیین‌کننده تعارض یا عدم آن باشد.^۴

با توجه به عدم قطعیت‌ها در مورد محتوای استدلال‌های عملی، بسیاری از حقوق‌دانان در گفتمان‌های حقوقی نسبت به استحکام بُرهان خُلف شک و تردید دارند. تارلو اظهار داشت که استدلال از راه بُرهان خُلف هم شکننده و هم اشتباه‌پذیر است، زمانی که به‌عنوان استدلالی

1. MacCormick, Neil, On Legal Decisions and Their Consequences: From Dewey to Dworkin, New York University Law Review, Vol.58, 1983, p.255.

2. Dahlman, Christian; Feteris, Eveline, Op. cit., p.24.

3. Same subject-matter

4. ILC Rppor., 'aaagmnnooo of Inrrnoooll L:: fff fcausssrrr srng from hle vvrrrfffoooonnd Expnnsoc of Inrrnoooll L'' , NN oo c CCC. 4... 682, 13 pp r. 2006, para.117.

مستقل برای یک تصمیم حقوقی به کار می‌رود. شکننده است، زیرا مفهوم پوچی (بی‌معنایی) به دلیل ابهام طبیعی آن، از نظر تاریخی مغرضانه و ذاتاً قابل تغییر و اشتباه‌پذیر است. آگاستینی، در همین راستا، معتقد است که ایده پوچی در واقع، ذهنی است و بنابراین همیشه بحث‌برانگیز است. برای این نویسنده، در موارد نادری که تفسیر خاصی از یک مقررۀ قانونی مسلماً به‌عنوان پوچی طبقه‌بندی شود، استدلال از راه بُرهان خُلف کاملاً بی‌فایده خواهد بود؛ زیرا این تنها تفسیری را مستثنی می‌شمارد که هیچ‌کس هرگز تصور نمی‌کند که پیشنهاد کند. اگرچه این ساده‌لوحانه خواهد بود که بُرهان خُلف را با طبقه‌بندی آن به‌عنوان یک ترفند خطایی صرف آن را رد کنیم، این ایرادات ایجاب می‌کند که دامنه محدودتری برای این استدلال ارائه شود.

در مقایسه با سایر روش‌های تفسیر، بُرهان خُلف باید با این واقعیت مشخص شود که مستلزم ارزیابی قوی در برابر پیامدهای یک تفسیر خاص است که درجه خاصی از اطمینان در خصوص غیرقابل قبول بودن دیدگاه طرف مقابل فراهم می‌کند. به‌عنوان مثال در نظام حقوقی انگلستان، دو قاعده اساسی تفسیر قانونی وجود دارد که نمی‌توانند با یکدیگر سازگار باشند، مگر اینکه استدلال از راه بُرهان خُلف به این روش خاص تفسیر شود. اولین قاعده تفسیر قانونی، قاعده تفسیر تحت‌اللفظی است که بر اساس آن قاضی موظف است آنچه که قانون‌گذار در واقع گفته است، مورد توجه قرار دهد نه آنچه که دلالت بر آن دارد. نکته‌ای که در مورد قاعده مزبور وجود دارد این است که قاضی باید واژگان موجود در قانون را در معنای تحت‌اللفظی آن‌ها یعنی معنای ساده، عادی و روزمره آنها درک کند، حتی اگر تأثیر این امر باعث ایجاد آن چیزی شود که ممکن است نتیجه ناعادلانه به بار آورد.^۲ قاعده دوم، به‌نوبه خود، قاعده طلایی است که از آن برای ردّ تفسیری استفاده می‌شود که احتمالاً منجر به نتیجه آشکارا پوچ و بی‌معنی منجر شود.^۳ باید قوانین را در معنای عادی کلماتی که توسط

1. Trr oooooovann,, L'Inrrrpreoooooe daaaaa ggg.. nnnnm nuuffr,, 1980, p.371.
 2. Slapper, Gary; Kelly, David, The English Legal System. Oxon: Routledge-Cavendish, 2006, p.196.
 3. Ibid, p.197.

قانون‌گذار به کار رفته است، تفسیر کرد مگر اینکه به تناقض یا پوچی یا ناراحتی بزرگی منجر شود که دادگاه متقاعد شود قصد این نبوده که در معنای معمولی‌شان استفاده شوند.^۱

قاعده‌ی طلایی تنها زمانی با قاعده‌ی معنای تحت‌اللفظی سازگار است که استدلال از راه بُرهان خُلف به معنای توصیف‌شده در این بخش درک شود، یعنی به‌عنوان شکل جدی استدلال عملی که ویژگی بارز آن، درجه‌ی خاصی از اطمینان در مورد پوچی یا نامعقولی یک نتیجه‌گیری خاص است.

نتیجه

در این مقاله نشان دادیم که چگونه استدلال از راه بُرهان خُلف به‌وسیله حقوق‌دانان در حمایت از ادعاها و تصمیمات حقوقی خود اتخاذ می‌شوند. مفهوم استدلال از راه بُرهان خُلف می‌تواند در حقوق (احتمالاً در حوزه‌های دیگر نیز) معانی بسیار متفاوتی داشته باشد، اما در این میان دو مفهوم مضیق (استدلال کاملاً منطقی) و موسع (استدلال عملی) بیشتر مورد توجه حقوق‌دانان است. در حالت نخست، استدلال از درون دارای نقص است، به این معنا که نتیجه‌گیری نمی‌تواند با توسل به مقدمات آن مورد حمایت قرار گیرد. بُرهان خُلف یک استدلال منطقی معتبر است که می‌تواند به اثبات غیرمستقیم آن نقص منجر شود. در حالت دوم، استدلال عملی، استدلالی در مورد مطلوب بودن یا نامطلوب بودن یک نتیجه یا تفسیر خاص است. در استدلال حقوقی، حقوق‌دانان تمایل دارند که استدلال از راه مفهوم مخالف را به این معنای دوم درک کنند، از آنجا که نوع کلاسیک بُرهان خُلف بی‌اهمیت و غیرضروری می‌شود؛ زیرا قواعد ابتدایی منطق برای رد نتیجه‌گیری در نظر گرفته شده به‌وسیله گوینده کافی است.

سیاقی که بُرهان خُلف به کار گرفته می‌شود یک استدلال بحث‌برانگیز در خصوص تفسیر مناسب یک مقررۀ قانونی است. گوینده، تفسیر خود را در پرتوی یک بدیل (شق ثانی) که به‌نظر غیرقابل قبول است، تحلیل می‌کند. بنابراین بُرهان خُلف، همیشه یک استدلال مقایسه‌ای

1. *The River Wear Commissioners v William Adamson and Others*. [1876-77] L.R. 2 App. Cas. 743, pp.764-765.

است. تحلیل‌های فوق ما را به این نتیجه می‌رساند که مبنای هستی‌شناختی بُرهان خُلف، ممکن است جایگزین مبنای سنتی بر اساس فرض قانون‌گذار دارای عقلانیت شود. این امر در درجه اول با این واقعیت پشتیبانی می‌شود که مبنای پیشنهادی دارای انسجام داخلی بیشتری هستند و مزایای مشابهی از جمله حذف تناقضات بین هنجارها و تناقضات در میان نتایج آن‌ها فراهم می‌نمایند. مبنای استدلال از راه بُرهان خُلف بر مفهوم عقلانیت جهانی که به وسیله یک متن قانونی طراحی شده است، به ما اجازه می‌دهد تا نسبت به مبنای سنتی بر مبنای عقلانیت شخصی، از معیار عینی‌تر برای ارزیابی سطح بی‌معنایی (پوچی) استفاده شود؛ بنابراین کاربست بُرهان خُلف و کنترل آن آسان‌تر است و همچنین خطر استفاده ناشی از اعمال صلاح‌دید و قضاوت شخصی کاهش می‌یابد. دشواری در پذیرش این موضع، ناشی از دورشدن از مفهوم قانون‌گذار عقلانی است. این مفهوم بیشتر با رویکرد سنتی، روش‌گرانه و پوزیتیویستی قانون‌گذار به‌عنوان مرکز اندیشه قانون است و از نظر روان‌شناختی پذیرش آن آسان است. با این حال همان‌گونه که تحلیل‌های فوق نشان می‌دهد، این مفهوم صرفاً یک تشبیه مفید برای لزوم بهینه‌سازی قانونی است که توسط حقوق‌دانان هنگام تفسیر و اعمال قانون صورت می‌گیرد. این نیاز با توجه به روند خاص وضع قانون که در آن اشخاص و نهادهای مختلف در زمان‌های مختلف درگیر هستند، بدون داشتن امکان یکسان برای هماهنگی کامل اقدامات‌شان، وجود دارد.

آنچه که روشن است این است که مفسر مسئولیت عقلانیت قانون را بر عهده دارد و نه قانون‌گذار عاقل. استدلال از راه بُرهان خُلف دارای یک حوزه مشترک مهم با فرض قانون‌گذاری دارای عقلانیت است؛ آن‌ها هر دو استانداردهای هنجاری هستند که ایجاب می‌نماید مفسر معنی یک هنجار را به معنایی که منطقی و معقول است تثبیت نماید. اصل اساسی که از هر دوی آن‌ها حمایت می‌کند، اصل معقولیت است. در واقع، کسی نمی‌تواند بدون تعیین اینکه چه چیزی پوچ (عبث) است، چه چیزی معقول خواهد بود؛ چراکه این محمولات متناظر (قرینه) هستند به مفهومی که هر زمان یکی حاضر باشد دیگری غایب خواهد بود.

در توسل به استدلال از راه بُرهان خُلف، قواعد تفسیری که بیان شد حقوق دانان نظام‌های حقوقی مختلف را به هم متصل می‌کنند. این قواعد تفسیری، در کنار هم اهمیت هنجاری استدلال از راه بُرهان خُلف در تفسیر مقررۀ قانونی را تعیین می‌نمایند. می‌توان به آن‌ها تکیه کرد و همچنین به عنوان یک مجموعه یا دستورالعمل‌های قابل اعتماد برای استدلال حقوقی طبقه‌بندی کرد که به این امکان را فراهم می‌آورد که بین استفاده‌های صحیح و نادرست آن نوع استدلال تمییز قائل شویم به گونه‌ای که نقش ویژه‌ای که استدلال غیرمستقیم (بُرهان خُلف) در چارچوب گفتمان‌های حقوقی ایفا می‌نماید را روشن می‌کند.

منابع

فارسی

- ازهای، محمدعلی، مبانی منطق، (تهران: سمت، ۱۳۹۶).
- الشریف، محمد مهدی، منطق حقوق: پژوهشی در منطق حاکم بر تفسیر و استدلال حقوقی، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۴۰۰).
- خوانساری، محمد، منطق صوری (ج ۱ و ۲)، (تهران: نشر دیدار، ۱۳۹۹).
- خوانساری، محمد، فرهنگ اصطلاحات منطقی، (تهران: پژوهشگاه علوم انسانی و مطالعات فرهنگی، ۱۳۷۶).
- حاج حسینی، مرتضی، «بررسی و تحلیل بُرهان خُلف در دو نظام منطقی قدیم و جدید»، مطالعات و پژوهش های دانشکده ادبیات و علوم انسانی، دوره ۲، ۲۵، ۱۳۸۰.
- فلسفی، هدایت الله، صلح جاویدان و حاکمیت قانون، (تهران: فرهنگ نشر نو، ۱۳۹۰).
- کاتوزیان، ناصر، فلسفه حقوق (تعریف و ماهیت حقوق)، ج ۱، (تهران: شرکت سهامی انتشار، ۱۳۷۷).
- ماکولسکی، الکساندر اوسیویویچ، تاریخ منطق، ترجمه فریدون شایان، (تهران: انتشارات پیشرو، ۱۳۶۶).
- لنگرودی، محمد جعفر، مسائل منطق حقوق و منطق موازنه، (تهران: گنج دانش، ۱۳۸۴).
- موحد، ضیاء، «ارسطو و منطق جمله‌ها: تاریخ یک اشتباه»، ارغنون، شماره ۱، ۱۳۷۳.

عربی

- ابن سینا، الشفاء، المنطق، ج ۲، الفن الرابع: القیاس، (قاهره: چاپ ابراهیم مدکور و سعید زاید، ۱۹۶۴).
- محمد بن قطب‌الدین رازی، تحریر القواعد المنطقیه: شرح الرساله الشمسیه، (قاهره: بی تا).
- محمد بن محمد فارابی، المنطقیات للفارابی، ج ۱ (قم: چاپ محمد تقی دانش پژوه، ۱۴۰۸).

محمد بن محمد نصیرالدین طوسی، کتاب اساس الاقتباس، (تهران: چاپ مدرس رضوی، ۱۳۶۱).

English

- Alexy, Robert, *A Theory of Legal Argumentation. The Theory of Rational Discourse as a Theory of Legal Justification*, (Clarendon Press, 1989).
- Copi, I.M. *Symbolic Logic*, (Macmillan, 1979).
- Dahlman, Christian; Feteris, Eveline (eds), *Legal Argumentation Theory: Cross-Disciplinary Perspectives*, (Springer, 2013).
- Daube, David, *Reductio ad Absurdum. In Roman Law: Linguistic, Social and Philosophical Aspects*, (Edinburgh: Edinburgh University Press, 1969).
- De Visscher, Ch. *Problemes d'interpretation Judiciaire en Droit International Public*, (Paris: Pedone, 1963).
- Illl l aaaa e,, Carr,,,, “Recciiio dd rrrrr rr m rrrmma aaaaiiii cal Peeeeeciiee’,, *Philosophical Studies*, Vol.173.
- Dworkin, Ronald, *Sovereign Virtue: Theory and Practice of Equality*, (Cambridge: Harvard University Press, 2002).
- Ferr,, eee iiee, “eee Raiiaaal Rectttt ccciinn ff rr aaaaaaa aann Referring to Consequences and Purposes in the Application of Legal Rules: A Pragma-aaacccical Peeeeeciiee’’, *Argumentation*. Vol.19, 2005.
- Golding, Martin, *Legal Reasoning*, (Toronto: Encore. 2001).
- Groarke, L.C. Tindale & L. Fisher. *Good Reasoning Matters! A Constructive Approach to Critical Thinking*, (Oxford: Oxford University Press. 1997).
- Hardy, G. H., *A Mathematician's Apology*, (Cambridge: CUP, 1940).
- aaeee,, Heeeeeee “Reiiii gg a Stttttttt tt ppp eaiigg ooLss Outcomes: Reductio ad Absurdum vs. rr tttttt ttmm Ceeeeeecces’’, *Informal Logic*, Vol.27, No.3, 2007.
- Kloosterhuis H., *Reconstructing Interpretative Argumentation in Legal Decisions. A Pragma-Dialectical Approach*, (Amsterdam, SicSat/Rozenberg, 2007).
- Kneal, W.; M. Kneal, *The Development of Logic*, (Oxford: Clarendon Press, 1962).

- La Rosa, Oriol Casanovasy, *Unity and Pluralism in Public International Law*, (Martinus Nijhoff Publishers, 2001).
- MacCormick, Neil, *Legal Reasoning and Legal Theory*, (Clarendon Press, Oxford, 1978).
- aa cCcccccc ee ll, “On ee aal ee ciiiiss add eee rr Ceeeeeece:: Fmmne ee y oo wiiii ”, *New York University Law Review*, Vol.58, 1983.
- aa zzz,, aa rc,, “rr gmmmmmmmm rrrr rr m add eee Raiiaal Legislator Assumption – Caaaaaa aaa iii ”, *SSRN Electronic Journal, Warsaw University*, 2014).
- wwwa,, ee zze,, “A Cccett ff Raiiaal ee gllla””, I: *Polish Contributions to the Theory and Philosophy of Law*, ed. Zygmunt Ziembinski, (Amsterdam: Rodopi, 1987).
- Raz, Joseph, *The Authority of Law*, (Oxford: Oxford University Press, 2009).
- Recce,, ccc,,,,,, ,, Redccio dd rrrr rrrr ,, *Internet Encyclopedia of Philosophy*, 2002.
- Ryle, Gilbert, *Philosophical Arguments and Inaugural Lecture*, (Oxford: Clarendon Press, 1945).
- Schipper, E. W; Schuch E. A., *A First Course in Modern Logic*, (Routledge, 1960).
- Srrrr r Inna, “Reccioon ad rrrr rrrr eee aa oo rr ll eeeeeeeeee Contribution to International Criminal Law Jurisprudence and e mmmmmmm Ieeaaiaa al aa” ,, *Criminal Law Forum*, 2013, Vol.24.
- Sinnot-Armstrong, W.; Fogelin, R. J., *Understanding Arguments: An Introduction to Formal Logic*, (Wadsworth: Cengage Learning, 2009).
- Slapper, Gary; Kelly, David, *The English Legal System*, (Oxon: Routledge-Cavendish, 2006).
- Swwecc,, aaaa zz, “Aggtttt taatttt rrrr rrrf ff ff aal Reaiiii gg-Faaaa aaaaa aa äiii rrrr y ee eee eeeee’,, *Argumentation*, 2012.
- Tarello, Giovanni, *L’Interpretazione della Legge*, (Milan: Giuffrè, 1980).
- Tomassi, Paul, *Logic*. 8th ed. (London: Routledge. 1999).

Translated References Into English

- AlSharif, Mohammad Mehdi, *Logic of Law: Research in the logic of interpretation and Legal reasoning*, (Tehran: Sherkate Sahami Enteshar Publication, 2021). [In Persia]
- Ejeii, Mohammad-Ali, *The Elements of Logic*, (Tehran: Samt Publication, 2017). [In Persia]
- Falsafi, Hedayatollah, *Perpetual Peace and Rule of Law: Dialectic of Difference and Likelihood*, (Tehran: Farhang Nashre Now Publication, 2011). [In Persia]
- aa j eeeee eee eeeee ea, “Ieee iii aaiigg add aaa lzzggg dd rrrrr rrr rr tttttt tt ee ddd aee ee e cccccl S'''''''' ’ *Journal of The Faculty of Letters and Humanities*, Vol.25, Issue.2, 2001. [In Persia]
- Katouzian, Nasser, *Philosophy of Law (Definition and Nature of Law)*, Vol.1, (Tehran: Sherkate Sahami Enteshar Publication, 1998). [In Persia]
- Khansari, Mohammad, *Formal Logic (Vol.1 & 2)*, (Tehran: Didar Publishing, 2020). [In Persia]
- Khansari, Mohammad, *Dictionary of Logical Terms*, (Tehran: Humanities and Cultural Studies Institute, 1997). [In Persia]
- Langroudi, Mohammad Jafar, *The Issues of Logic of Law and the Logic of Balance*, (Tehran: Ganje Danesh, 2005). [In Persia]
- Makovelskii, Alexandr Osipovich, *History of Logic*, Translated by Fereydoon Shayan, (Tehran: Pishro Publication, 1987). [In Persia]
- aaaa ee,, aaaa, ‘AAtttt tt add cccc of Sennnæ:: eee tttt yyy ff a sss eeee’, *Organon*, No.1, 1994. [In Persia]

Documents

- Fannie P. Dujay, *Executrix of the Estate of Gilbert F. Dujay (U.S.A.) v. United Mexican States*, Report of International Arbitral Awards, 1929, Vol.IV.
- ILC Report, ‘Faatttt tiinn ff Irrrr naiiaaa l aa :: ffff iiiiii i s rr iii gg rmmeee eeee ccccainn add aaaa nnnnff Irrrr aaiiaaa l aa ’’, UN Doc A/CN.4/L.682, 13 Apr. 2006.
- Judgment of the Supreme Administrative Court in Warsaw of 27 October 2009.
- Polish Supreme Court order of 7 June 2002, I KZP 14/02.

STF, Pleno, RE 543974/MG, Rel. Min. Eros Grau, j. 26/03/2009, p. DJe-099, 28/05/2009.
The River Wear Comissioners v William Adamson and Others. [1876-77] L.R. 2 App. Cas.743.

استناد به این مقاله: پیری، حیدر. (۱۴۰۲). تحلیل استدلال از راه بُرهان خُلف در حقوق؛ مبانی، ماهیت و کاربردها. پژوهش حقوق خصوصی، ۱۱(۴۳)، ۱۸۱-۲۱۸. doi: 10.22054/jplr.2023.64562.2622

Private Law Research is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 International License.

